

ПРЕПЛЕТ, УКРШТАЈ И
КОМПЛЕМЕНТАРНОСТ (80 година
Милорада Павића)

1.

Које год стране прилазили делу Милорада Павића, увек морамо стићи до једноставне одреднице: песник. Не само зато што је на почетку објављивао збирке поезије, више због тога што је његов приступ увек песнички, у најдословнијем смислу речи. И то Павић је од оних изразитих песника које називамо лиричарима. Можда би уз *лиричар* овде требало додати *метафизичар*, али не филозоф, већ креатор књижевног дела, само када не би требало нашироко објашњавати шта значи метафизички лиричар.

Збирке поезије Милорада Павића нису својевремено наишле на неки нарочито добар пријем, ретки су били они који су видели вредност и препознали истинског песника. Књижевни историчар, истраживач оних периода наше књижевности који нису били довољно откривени, осветљени, ни оцењени, Павић је нашао споне између наше старије поезије и савременог приступа, обједињавања баштине и модерности. Као што не постоји више објективна стварност, тако не постоји више ни објективна лирика; Павић је то стваралачки реализовао најпре у својим песмама. Субјект је доминантан свуда, поготово у стварању нових књижевних светова.

2.

Једна од битних карактеристика лирике јесте што њој није потребан систем времена (као што епика тешко може без њега). Лирика је увек у презенту, ако је у њој уопште и назначено време. Не само лирика коју сада пише песник, него и лирика минулих времена је у садашњем времену. Било када да је настала, лирска песма се увек доживљава у садашњости, у тренутку када се чита. За лирику бисмо могли чак рећи да је безвремена.

Безвременост Павићевих песама, дакле, није изузетак, такве су све истинске лирске песме, а другачијих једва и да има у 20. веку.

3.

Колики је песник М. Павић довољно је ако покажемо само на једној песми, на његовој лирској поеми која је истовремено и последња његова песма.

Двадесети век, на који се и односи субјективност у свим сегментима, од живота па до уметности, изнедрио је код нас неколико веома значајних дела које бисмо могли назвати лирским поемама.

На почетку века то је *Santa Maria della Salute* Лазе Костића, његова последња песма. Она је толико сложена, да је требало педесетак година па да стигне у жижу интересовања, а још педесет да се о њој напише књига. Нешто слично се догодило (што се неразумевања тиче), и другој великој лирској поеми наше књижевности, *Стиражилову* Милоша Црњанског. Али је нешто доцније исти песник написао и другу велику лирску поему *Ламениј над Београдом*. Прво његово дело није наишло на разумевање због промене уметничке парадигме, а друго из идеолошких разлога. Обе поеме тек треба да добију своје анализе и тумачења које треба да досегну посебне књиге. Средином друге половине века Павић је објавио своју лирску поему *Прсијен I-XV*, једно од највећих дела наше поезије у 20. веку. То је последња Павићева песма. Дело је остало непримећено. Изгледа да треба да прође још неколико деценија па да се сагледа колико је то дело, а још толико да о њему настане студија или књига какву то дело заслужује. (А да се ствари и даље понављају у нашем тзв. књижевном животу, може се навести лирска поема Лазе Лазића *Бусен црнице*, која је објављена за сада само у часопису, али треба да прођу деценије па да уопште буде примећена и оцењена као велико дело наше књижевности 20. века.) Павићева поема *Прсијен* заправо значи његов формали растанак од писања песама. Спој и раз-

лаз су се догодили у збирци *Душе се кућају њоследњи њути* (1982), где су наизменично објављене песме и приповетке, потом ће уследити романи. Ту се налази и овај стих: „У мом џепу сат без времена бије”.

4.

Павић је још писао песме када је почео да објављује збирке приповедака. Није ништа необично ако песник настави своју креацију у прозном облику. Истина, ретко је ако велики песник буде успешан и у прози, али је чешћи случај када се доживи велики неуспех.

И сâм сам се изненадио када сам, у једној анкети, бирао по десет књига поезије и прозе двадесетог века: само се једно име нашло на оба списка: Милош Црњански.

Опет је Павић успео. Како? Остао је песник и у прози. Свака његова приповетка има своју непоновљиву форму, и тек у таквој грађевини, аутор може и даље да користи свој песнички приступ. Целина је прозна, појединости су и поезија. Једно од главних својстава Павића и у прози је – безвременост! Ма колико је велики географски простор у којем се збивају приповетке, ма колико да је велико време збивања – Павићеве приповетке нису уопште далеке ни просторно, ни временски.

Али је Павић начинио још један изненађујући скок: после приповедака започео је низ романа. И опет веома успешна реализација. Опет, сваки пут нађена велика Форма и у њој уграђена својства песничког приступа свету. Композиција у градњи доминира и тек у њој долазе до изражаја појединости (својевремено сам их назвао „циглицама”).

Као што је меко, без потреса, прешао с лирике на приповетке, тако је исто стишано од приповедака стигао до романа, оба пута изненађујуће успешно.

Од када Павић успешно негује роман, више посебно не пише песме. Пре свог првог романа, *Хазарски речник*, он је написао лирску поему *Прстиен* и на тај начин окончао сасвим један период своје креативности.

5.

М. Павић, као да није постојао до *Хазарског речника* (1984), без обзира на изузетне збирке песама и збирке приповедака, да његов веома значајни научни рад и изврсне преводе овај пут и не помињемо. Али,

само зато што у наше време роман представља књижевни облик који шири круг читалаца може да прихвати и то онда значи бити успешан стваралац, све остало је наизглед споредно, само припрема за богомдани роман.

Али, творити данас роман који је писан и за читаоце, а, притом, остаје велико дело које значи и преокрет – захтев је који граничи с немогућим.

Колико год Павићев први роман био изузетан и прекретнички, ипак треба видети колико је он комплементаран, пре свега у нашој романсијерској продукцији 20. века. На почетку века стоји Борисав Станковић, следе Милош Црњански и Иво Андрић, потом у другој половини века Миодраг Булатовић (*Херој на мајарцу*), Борисав Пекић, Меша Селимовић, Данило Киш, М. Павић... Све романи у којима, у пуној мери, долази до изражаја сукоб цивилизација, нација, религија, култура. Као да у другим књижевностима и не постоји такав изразито остварен врхунац целог ланца романа.

А Павићев роман се, својом великом и непоновљивом Формом, управо овде разагађује и обухвата народе, религије, цивилизације, суверено и лако се креће и покрива веома широк простор Медитерана, Азије и Европе; као да занемарује хронологију, обухвата векове и векове.

Сви истински велики писци једни према другима пружају руке, траже и налазе ослободитеље, обухватају минуле вредности и остварења и на тај начин одиста припадају једној књижевности и једном језику унутар кога су стасали, а тиме се, истовремено, уклапају и у друге књижевности света. Нова безвременост на делу. Корени су вертикални, а утицаји и хоризонтални и вертикални.

6.

Делом М. Павића се најчешће бави књижевност и књижевници. А било би веома плодно када би се њиме озбиљно позабавили и други стручњаци. На пример, математичари, шахисти, архитекте, да о филозофима и социолозима и не говоримо.

Загонетку Павићевих форми није могуће до краја рационално осветлити. Истина, велика уметност се и не може, и поред свега, рационално дефинисати. Зато би добро било ако би, рецимо, композитори анализирали Павићеве форме. А можда би они могли открити музичке ослободитеље аутора.

Не треба сметати с ума да је Павић свирао виолину, да је музички образован, да је нешто од те области могло код њега да се оплоди и у књижевном делу, могућности музике и немогућности књижевности као вербалне дисциплине. Бифуркације су стваралачки ипак могуће.

И књижевност и музика могу да изразе садашњост, само што књижевност није у стању да изрази симултаност, која је једно од великих својстава музике.

Уосталом, један филозоф нам је рекао да је Европа наследила старе Грке, али је све редуковала на рационалну основу. То је нарочито погубно за уметност, не за свакодневни живот. Једино се те рационалности донекле спасила изузетна лирика и, нарочито, музика. Павић је пример писца који и у прози спасава књижевност редуковане рационалности.

Одавно се зна да не постоји објективна стварност, само као да до субјеката та чињеница није допрла, или нема неку нарочиту вредност. Људи би још и данас хтели поуздане и чврсте ослоње, како би се могли рационално кретати и понашати у свему. Када им филозофи кажу да више нема чврстих истина, а песници, композитори својим делом то и реализују, читаоци често не могу да прихвате таква дела, навикли су на она другачија. Отуда се може јавити, и јавља се, отпор и неразумевање истинских, великих, савремених уметничких дела.

Али, таква дела постоје.

7.

Љубав нас претвара у оно што волимо, каже Мајстор Екхарт. Али, да ли то може истински да разуме човек 20. века? Можда ће схватити ако се каже исто то, али на други начин: Мржња нас претвара у оно што мрзимо.

